

Beliczay Erzsébet – Szabó Zoltán:

Az éghajlatvédelem gazdasági eszközei

A környezet védelmét – a természeti erőforrásokkal történő takarékoskodást és a szennyezések minimalizálását – egyre többféle módon próbálják elősegíteni. Az elmúlt évtizedben az adminisztrációs eszközök mellett előtérbe kerültek a gazdasági eszközök. Ez utóbbiak hatni kívánnak a vállalatok és a háztartások több-kevesebb költségérzékenységére, és szorgalmazzák a nemzetközi együttműködést, megmozgatva a befektetők és üzemeltetők fantáziáját.

A múlt század gyors gazdasági növekedésének egyik motorja volt az olcsó energia. Míg a XIX. század közepén egy német szakmunkás 4 órai munkával kereste meg egy kWó energia árát, addig ma már csak néhány percre van ehhez szüksége. Az árarányok óriási mértékű torzulása – „olcsó” vagy ingyenes környezetszennyezés, drága élőmunka – vezetett a mai vágyott, illetve megélt termelési és fogyasztási struktúrák kialakulásához, amely sokáig biztosan nem lesz fenntartható. Komoly és gyors változásokat azonban csak súlyos szerencsétlenségek vagy legalább is olyan csőd-közeli helyzetek szoktak kikényszeríteni, mint amilyen a hetvenes évek elejének olajválsága volt Európában. A globális éghajlatváltozás egyre jobban érzékelhető jelei ma még nem ösztönöznék a megszokott struktúrák alapvető változtatására, de a nemzetközi tárgyalásokon világméretű összefogást sürgetnek.

Az üvegházhatású gázok kibocsátásának mérséklését célzó Kiotói Jegyzőkönyv (1997) hatályba lépését – elsősorban az Egyesült Államok elutasító magatartása és Oroszország taktikázása miatt – eddig még nem sikerült elérni. Az Európai Unió ezért önként kezdte meg aránytalanul nagy szennyezésének csökkentését. A 2008-2012 közötti időszakra vállalt 8%-os csökkentés klímavédelmi hatása szinte elhanyagolható, de a közös cselekvésből illetve a különféle eszközök „kipróbálásából” értékes tapasztalatok fognak összegyűlni. Egyes környezetvédelmi szempontból éllovas országok további éghajlatvédelmi célkitűzése viszont már valóban jelentős. Ezek a század közepére 50-60%-os üvegházhatású-gáz kibocsátás csökkentést kívánnak elérni. Az ehhez vezető út azonban még körvonalaiban sincsen megfogalmazva. Jelenleg kötéllhúzás folyik a különféle érdekcsoportok között, és az alkalmazott intézkedésekre súlyos, sokszor megkérdőjelezhető kompromisszumok jellemzőek úgy az országok, mint az ágazatok szintjén.

A Kiotói Jegyzőkönyv az országon belüli kibocsátások csökkentésén túl az ún. rugalmas mechanizmusok alkalmazását is lehetővé teszi a vállalt kötelezettségek teljesítésére. Egyelőre elsősorban csak az iparban, a nagyobb, koncentrált forrásból eredő szennyezések csökkentésére. A kibocsátás-jog kereskedelem (emisszió-kereskedelem) mellett lehetőség van az ún. együttes megvalósításra és a tiszta fejlesztési mechanizmus alkalmazására, ahol a befektetők ugyancsak szennyezési jogokat nyernek el más országoktól.

Az előbbieknél jobban ismert és máris szélesebb körben alkalmazott gazdasági eszköz a különféle környezetterhelési díjak és adók rendszere. Ez a háztartásokat, a kis- és középvállalkozásokat, a szolgáltatást, különösen az olyan diffúz szennyezőket, mint a közlekedés, kívánja a környezet védelmére ösztönözni. Nagyon fontos ezt ma szem előtt tartanunk, mert az ipari (termelési) eredetű környezetterhelés visszaszorulóban van, és „helyét” egyre inkább a lakosság jóléti fogyasztása veszi át. Valószínűsíthetjük, hogy a jövőbeni környezetvédelmi problémák nagyobb részét, így az éghajlatváltozást is, ez utóbbiak számlájára kell majd írunk. Példák sokasága bizonyítja, hogy az adók alkalmazásával érzékelhető javulást lehet elérni egyes részterületeken. Nagyobb változást azonban csak az ún. zöld államháztartási reform hozhatna, amely következetesen leépítené a környezetre káros tevékenységek rejtett és nyílt támogatását is, és az adók egy részét az élőlómunkáról e tevékenységekre terhelné át. Az éles gazdasági verseny miatt azonban ez csak közös elhatározással lehetne megvalósítható.

Harmadik gazdasági eszközként érdemes számba venni a Magyarországon még nem elterjedt, inkább az Egyesült Államokban népszerű úgynevezett „önkéntes megállapodásokat”.

A három eszköz elvileg lefedi az összes energiahasználót. Hatásukra valószínűleg nem fognak az árarányok annyira megváltozni rövid időn belül, hogy minden szereplőt elrettentsenek a jelenlegi pazarló gyakorlat folytatásától, de legalább a másokkal megfizettetett ún. negatív externáliák (külső költségek) egy részét meg fogják fizetni.

Más környezetgazdasági eszközöket is lehet alkalmazni, ezekre azonban jelen tanulmány keretei között nem tudunk kitérni.

Kiotói mechanizmusok: a nemzetközi és az EU kibocsátás-jog kereskedelem, az együttes megvalósítás, valamint a tiszta fejlesztési mechanizmus

A Kiotói Jegyzőkönyvben szereplő rugalmas mechanizmusok, azaz a kibocsátás-kereskedelem (emission trading, ET), az együttes megvalósítás (joint implementation, JI) és a tiszta fejlesztési mechanizmus (clean development mechanism, CDM) alap gondolata az, hogy az éghajlatvédelmi beavatkozásokat, a szennyezés kibocsátás csökkentését ott kell elvégezni, ahol viszonylag legkisebb ráfordítással a legnagyobb eredmény várható. Vagyis azok az országok, amelyek a kitűzött célt hazai intézkedésekkel csak drágán lennének képesek teljesíteni, vásárolhatnak engedélyeket azoktól, akiknek „feleslege” alakul ki.

2002-ben az EU tagországok elfogadták – a környezet védelme mellett a világpiaci versenyképesség megőrzésére – egy közös kibocsátás-kereskedelmi rendszer alapelveit¹. Ennek részletes szabályozásán most dolgoznak, és 2005-től fog életbe lépni. A még kevés tapasztalat ellenére úgy tűnik, hogy a kibocsátás-jog kereskedelem, a még kevés kereskedelmi tapasztalat ellenére, az Uniót kívül is nagy jövő előtt áll.

A Kiotói mechanizmusokat a környezetvédő szervezetek részéről éles bírálatok érik még ma is. Sokan megkérdőjelezzik a mechanizmusok környezetvédelmi hasznát. Ennek csak kisebbik oka az, hogy az EU kibocsátás-kereskedelmi rendszere sok kivételt és indokolatlan privilégiumot tartalmaz. Kérdésesebb az, amit több ország illetve nemzetközi vállalat szeretne elérni, hogy már kezdettől fogva a másik két mechanizmussal „felhígítsák” a kibocsátás-kereskedelmi rendszert. Vagyis az egyes országok a vállalásaikat felesleges tőkéjük kihelyezésével is teljesíteni tudják. Ennek a jelei az Uniót belül is tapasztalhatók már. Így a tőkeerős országok folytathatják fenntarthatatlan energiahasználati szokásaikat, sőt, ami még veszélyesebb, technológia-transzfer révén átültethetik azokat a gazdaságilag gyengébb országokba. Ez nemcsak az éghajlatvédelem hosszú távú érdekeit sérti, de még jobban mélyítheti a kedvezőtlen függőségi viszonyt az egyes országcsoportok között. A jelenlegi bizonytalan helyzetben, amikor még nem tudni, hogy mikor fog életbe lépni a Kiotói megállapodás, az „erősek” viszonylag olcsón hozzájuthatnak a „gyengék” kibocsátási lehetőségeihez, megtakarításaihoz anélkül, hogy strukturális átalakításokat, komolyabb technológiai fejlesztéseket végeznének. Holott ma már elfogadott az a vélemény, hogy

¹ Directive of the European Parliament and of the Council establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC, Sept. 2003.

Földünk fenntartható fejlődéséhez életmódunkban, termelési rendszereinkben paradigmaváltásra lenne szükség.

A nemzeti emisszió-kereskedelmi rendszerek kialakításánál az EU tagállamok viszonylag nagy szabadságot élveznek. Sokan az éghajlatvédelmet leszűkítenék a CO₂ kibocsátás kordában tartására, holott jelenleg 6 féle üvegházhatású gázt tartanak számon, amelyek hatása ágazatonként eltérő jelentőségű. Nincs megegyezés abban sem, hogy milyen alapon osszák szét a kibocsátási jogokat. A környezetvédő szervezetek a kibocsátási jogok árverésen (aukción) történő értékesítését támogatják, azonban az ide vonatkozó EU direktíva tervezete beszűkíti a mozgásteret, lehetőséget adva az erős lobbik érdekérvényesítésének.

Véleményünk szerint itthon három dolgot kell legelőször tisztázni a Kiotói mechanizmusokkal kapcsolatban. Az egyik az, hogy valójában mekkora az 1985-87-es bázisidőszak, a jelenlegi és a 2008-2012 közötti időszak várható kibocsátási szintje. A másik az, hogy hová szeretnénk 2012-ig, illetve 2040-ig eljutni. Említettük, hogy megjelentek már egyes országok szándéknyilatkozatai arról, hogy a század közepére szeretnék az éghajlatkutatók által kívánatosnak ítélt 60-80%-os kibocsátás-csökkentést elérni. Versenyképességünk javítása érdekében nekünk is sürgősen ki kellene alakítani egy világos stratégiát és megvalósítási ütemtervet középtávra, és különféle megtakarítási scenáriókat 2040-ig. Hiszen a most kezdődő beruházások élettartama több évtizedre szól. Harmadsorban pedig konszenzusra kellene jutni abban, hogy egy ország illetve Földünk levegője nem válhat ugyanolyan kereskedelmi áruvá, magántulajdonná, mint egy kiló banán vagy egy számítógép. Következésképpen a megállapodásoknak rugalmasnak, újratárgyalhatónak, ellenőrizhetőnek, részleteiben is nyilvánosnak kell lenniük, a társadalmi igazságérzettel is összhangban. (Az, hogy Magyarország valószínűleg szennyezési jogok eladójaként szerepelhet az első időszak végéig, részben a rendszerváltás utáni gazdasági összeomlásnak, másfél millió munkahely megszűnésének „köszönhető”.)

Az együttes megvalósítás keretében a fejlett országok részben vagy egészben finanszírozhatnak a Kiotói Jegyzőkönyv B mellékletében szereplő 38 ország és az EU tagországok valamelyikében üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentését eredményező projekteket. A befogadó ország a kapott pénzügyi forrásokat a ki nem bocsátott szennyezéssel ellentételezheti. Nálunk már korábban is végrehajtottak néhány energiaracionalizálási beruházást közös finanszírozás keretében, azonban nem volt szó a szennyezési jogok eladásáról. Idén Tárcaközi Bizottság alakult a szabályok kidolgozására. Jelenleg több projekt van az engedélyezés különböző szakaszában, ahol már a szennyezési jogok átadásáról is

tárgyalnak. A nemrég jóváhagyott magyarországi projektek tapasztalata alapján kell a hazai szabályozást kialakítani. Választ kell találni arra, hogy a kreditek mekkora hányada maradjon itthon (10-20%), hány évre szóljanak a jogok, kinek (az állam vagy a vállalat) tulajdona az elkerült emisszió, melyek legyenek az ajánlott projektek, milyen szerkezetátalakítást kívánunk leginkább támogatni, vagyis azt, hogy ágazati, általában műszaki-fejlesztési vagy a régiók közötti különbségek csökkentésére költjük a bevételeket.

Megemlíjtük még a Magyarország szempontjából esetleg később érdekessé váló harmadik lehetőséget, a tiszta fejlesztési mechanizmust. Ennek keretében a beruházást egy a kiotói Jegyzőkönyvet aláírt, de elkötelezettséget nem vállaló országban valósítja meg a Jegyzőkönyv B mellékletében szereplő valamelyik ország. Ebben az esetben igényt tarthat a megtakarítás egy részére.

A zöld államháztartási reform

Az Európai Unió tagországai egyre elterjedtebben alkalmazzák a különféle adókat és díjakat a környezetvédelem érdekében. (Az egyszerűség kedvéért a továbbiakban *ökoadóknak* nevezzük a környezet védelmét elősegítő adókat, járulékokat és díjakat, beleértve például az üzemanyagok jövedéki adóit és az egyéb *energiaadókat*.) A legfejlettebb OECD országokban az átfogó környezetvédelmi államháztartási reform bevezetése is napirendre kerül. Több országban már évekkel ezelőtt megkezdték ennek előkészítését (a környezetvédelmi jellegű adók emelését, illetve újak bevezetését, a környezetileg ártalmas állami támogatások csökkentését). Legutóbb Nagy-Britannia és Németország kezdte el az államháztartás környezeti szempontú átalakítását, míg a skandináv országokban és Hollandiában lassan egy évtizedes tapasztalat gyűlt össze a reformok eredményességéről. Az ökoadókból származó többletbevételek visszaforgatásra kerülnek az egyéb adók (elsősorban a személyi jövedelemadó és a társadalombiztosítási járulék) csökkentésére, így összességében a reform pénzügyileg semleges.

Az ökoadók révén egyfajta árjelzés érhető el, azaz a környezetileg ártalmas termékek és szolgáltatások megdrágulnak, míg a környezetbarát megoldások ára relatíve csökken². Az

² 2003. június elején a brüsszeli Green Week keretében egy a környezetbarát közbeszerzésről tartott előadáson hangzott el, hogy az EU északi országaiban a környezetbarát termékek mintegy 95 százaléka árban is versenyképes a hasonló használati értékű káros termékekkel szemben, míg a déli országokban általában a környezetre károsabb megoldások ára az alacsonyabb.

ökoadók a környezetre gyakorolt jótékony hatásuk mellett elősegítik az újításokat, növelik a hatékonyságot. A reform másik pillére a környezeti szempontból káros állami támogatások megszüntetése. Napjainkban igen jelentős források jutnak olyan tevékenységek támogatására, amelyeknek a megszüntetése révén a környezetre nehezedő teher jelentősen csökkenne (pl. fosszilis energiahordozók támogatása), ugyanakkor ezek a források más területen sokkal nagyobb társadalmi hatékonyságot eredményeznének (pl. kutatás-fejlesztés).

A zöld államháztartási reform egyik fontos eleme az energiaadó. Ezzel kapcsolatban új fejlemény, hogy az Európai Unió nemrég elfogadta az egységes európai energiaadó bevezetését³, aminek következtében Magyarországon is szükséges lesz, hogy az egyes energiatermékeket terhelő adókat az ide vonatkozó direktíva tervezetnek megfelelően alakítsuk.

Az energiaadók alapvető célja, hogy az energiafogyasztás megdrágítása révén energiaraționalizálásra ösztönözzenek. A most elfogadott irányelv minimális adómértékeket állít fel a különböző energiatermékekre aszerint, hogy azok fűtési vagy közlekedési célú felhasználásúak, ugyanakkor a termelési célra felhasználtakra nem vonatkozik (pl. vaskohók energiafelhasználása). Az energiaadók megfizetése alól az ipar valószínűleg mentességet fog élvezni, így az adó gyakorlatilag a háztartások energiafelhasználását fogja – az árrugalmasságuknak megfelelően – befolyásolni. Az irányelv azonban olyan sok kivételt, visszatérítést és átmeneti időszakot tartalmaz, hogy az egyes energiatermékek ára gyakorlatilag nem lesz jelentős hatással.

A kibocsátási jogok kereskedelme és a zöld államháztartási reform közötti kapcsolat

A két gazdasági eszköz, a kibocsátási jogok kereskedelme és a zöld államháztartási reform, sok szempontból kiegészítheti egymást. Az energiaadó leginkább a közlekedést, a különféle egyéb szolgáltatásokat, a kis- és középvállalkozásokat és a lakossági fogyasztást fedi le, a kibocsátás-jog kereskedelem pedig a nagy termelőüzemeket érinti.

Míg a környezetvédelmi adók (leginkább az energiaadó) a környezeti eredmények tekintetében bizonytalanságot hordoznak magukban, viszont a befolyó bevételek és a várható

kiadások könnyen előre jelezhetőek, addig a kibocsátás-jog kereskedelem pont fordítva működik: a várható környezeti eredményt teszi explicitté (pl. 8%-os CO₂ kibocsátás csökkentés), viszont az ennek eléréséhez vezető út költség- és bevételvonzatait nehéz előre tervezni.

A két gazdasági eszköz működési alapelve is különböző. Az adók meghatározzák az árat, és a piacra bízzák, hogy ennek ismeretében milyen, a környezetet javító intézkedést hajtanak végre. Ezzel szemben a kibocsátás-jog kereskedelem a környezeti eredmények számszerűsítéséből indul ki, és a piacra bízza az árak kialakítását.

A hatékonyságot vizsgálva valószínűsíthető, hogy a kibocsátás-jog kereskedelem jobban megfelel a nagyvállalatok, a nagyobb pontszerű szennyezőforrások esetében, míg az energiaadók jobban tudják kezelni a diffúz szennyezőforrásokat. Az energiaadók alól a legtöbb országban a nagyobb ipari cégeknek, versenyképességük megőrzése érdekében mentességet biztosítottak.

Az EU Környezetvédelmi Főigazgatósága ennek megfelelően a két eszköz szinergiahatását emeli ki. Az Európai Bizottság „Pénzügyi ösztönzők az energiahatékonyság javítására a háztartásokban és a közlekedésben” című Zöld Könyvében olvasható: „az energiaadókat és a kibocsátás-jog kereskedelmet úgy kell kialakítani, hogy azok egymást kiegészítve a teljes emissziót lefedjék”⁴. A Bizottság álláspontja szerint az energiaadók azokra a diffúz forrásokra kell hogy kiterjedjenek, amelyek nem vesznek részt a kibocsátás-jog kereskedelemben.

Az önkéntes megállapodások

Az önkéntes megállapodások az állam és egyes vállalkozások között, konszenzussal jönnek létre egy adott környezetvédelmi cél elérése érdekében. Az EU jelenlegi 15 tagországa közül tízben találhatunk példát az éghajlatvédelem érdekében megkötött önkéntes megállapodásokra.⁵ Kanadában különösen kiterjedten alkalmazzák ezt az eszközt. Magyarország ugyanakkor még nem kezdte meg az ebben rejlő lehetőségek kihasználását.

³ Council of the European Union: Proposal for a Council Directive restructuring the Community framework for the taxation of energy products and electricity, April 2003

⁴ European Commission Green Paper, Fiscal Incentives to increase energy efficiency in households and transportation. 2001.

⁵ EEA, (1997): Environmental agreements – Environmental effectiveness

Az önkéntes megállapodásokat sokszor valamely másik kényszerítő gazdasági eszközzel, például nagyobb mértékű ökoadóval összekapcsolva alkalmazzák. Ilyenkor az önkéntes megállapodásban részt vevő vállalatok részleges mentességet, türelmi időt és egyéb kedvezményeket kaphatnak az adóból. Így a technológia korszerűsítését, a beruházásaikat a vállalat az adottságaihoz jobban igazodva, rugalmasabban tudják teljesíteni. Másik oldalról megközelítve a kérdést az adókötelezettség szankciónak tekinthető, amennyiben az adott vállalat nem tartja be a vállalásokat. Az Egyesült Királyságban például az éghajlatváltozási díjat összekötötték az ipar és a mezőgazdaság több ágazatával kötött megállapodással.

Nagyon fontos kérdés, hogy ezen megállapodások jogilag kötelező érvényűek-e a résztvevő felekre nézve. Az EU tagországokban egyedül Hollandiában köthetnek az érintett hatóságok jogilag kötelező érvényű megállapodást, a többi országban a nem teljesítés esetén az alkalmazható szankciók köre viszonylag szűk.

Az önkéntes megállapodások a hatósági beavatkozás szintjétől függően háromféleképp jöhetnek létre. Az első, amikor egyes vállalatok saját akaratukból vállalják bizonyos környezetvédelmi célok elérését. A második, amikor állami kezdeményezéshez csatlakoznak (pl. ökokímkezés), míg a harmadik, és egyben legfontosabb, amikor az állam és a vállalatcsoportok/iparágak között tárgyalással, kölcsönösen felismert érdekek alapján alakulnak ki az elérendő célok.

Az állami feltételrendszerhez való csatlakozásra jó példa a dán üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentésére irányuló megállapodás. Dániában 1993 óta az iparra széndioxid adót vetnek ki, ami az energia-intenzív szektorok nemzetközi versenyképességét hátrányosan érintheti. Ezért a hatóságok megállapodtak a legnagyobb nehézipari vállalatokkal, hogy ha azok energiahatékonysági és egyéb szennyezést csökkentő beruházásokat hajtanak végre, úgy adókedvezményeket kapnak. Végeredményben tehát a vállalatok választhatnak a CO₂-adó teljes megfizetése, illetve az önkéntes kibocsátás-csökkentő intézkedések révén kapott adókedvezmény között. Magyarországon is nagyobb eséllyel lehetne az ökoadókat bevezetni, ha gazdaságpolitikai megfontolásokból rugalmas kedvezményeket nyújtanánk egyes tevékenységekhez.

Az önkéntes megállapodások egyik vonzereje, hogy egyszerűbben megvalósíthatók, és ezért az adminisztrációs költség is kisebb lehet. Az OECD⁶ azonban kétségbe vonja környezetvédelmi hatásosságukat, mert a megállapodásban foglalt célok gyakran amúgy is

⁶ OECD (1998): Voluntary approaches for environmental policy

teljesülnek. Az eszköz másik hiányossága, hogy nemteljesítés esetén az alkalmazható szankciók a gyakorlatban sokszor elmaradnak.

Összefoglalás

Gazdaságközpontú világunkban domináns szerepet az éghajlat védelmében is a gazdasági eszközök játszanak. A következő években a tőkeerős ipari nagyhatalmak keresletcsökkentő beavatkozások helyett igyekeznek majd a szegényebb országok szennyezési jogaiból vásárolni, és egyidejűleg újabb piacokat szerezni. Ezzel elodáztatják az egyre irracionálisabb termelési struktúrák és fogyasztói szokások lényeges átalakítását, illetve időt nyernek néhány ígéretesnek látszó, környezetbarát technológia kidolgozásához. Az elmélet szintjén a kibocsátási jogok kereskedelmében és a többi rugalmas mechanizmusban nagy lehetőségek vannak, ugyanis így az emisszió csökkentésnek kisebbek a globális költségei. Azonban hosszú távú globális és nemzeti éghajlatvédelmi koncepció kialakítása nélkül a megállapodások beszűkíthetők a beruházással kedvezményezett országok mozgásterét, és megdrágíthatják számukra a későbbi éghajlatvédelmi intézkedéseket. Sürgető tehát a hazai kibocsátási jogokkal történő kereskedelem szabályozása. Vigyáznunk kell arra, hogy a jogokat ne adjuk el idő előtt „olcsón”, megnehezítve a későbbi teljesítéseket. A következő évtizedek gyorsabb ütemű csökkentésének feltételeit ma kell megalapozni jól átgondolt, hosszú távú szerkezetátalakítási politikával. A szabályozásnak pedig nemcsak az energetikai ágazat illetve az abban levő vállalatok szempontjaira kell tekintettel lenni, hanem ugyanúgy, mint a többi területen, az ország hosszú távú – gazdasági, társadalmi és környezeti – érdekeire és a globális éghajlatvédelemre is.

Több reményt fűzünk a zöld államháztartási reformhoz, amely nemcsak az ipari, hanem a lakossági környezetterhelést is fenntarthatóbb mederbe próbálja terelni. Egyes területeken azonban ezek az eszközök távolról sem elégségesek. A társadalmi és környezetvédelmi szempontból is értelmetlen struktúrák gyökeres átalakítását csak a civil társadalom egészséges önszerveződése fogja tudni felváltani.

Irodalomjegyzék

- Beliczay Erzsébet, Szabó Zoltán: *Az éghajlatvédelem gazdasági eszközei - Az emisszió-kereskedelem*, 2003
- Burtraw D. Palmer K. Bharvirker R. and Paul A. (2001): *The Effect of Allowance Allocation on the Cost of Carbon Emission Trading*, Resources for the Future Discussion Paper
- Council of the European Union: *Proposal for a Council Directive restructuring the Community framework for the taxation of energy products and electricity*, April 2003
- Directive of the European Parliament and of the Council *establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC*, Sept. 2003.
- Environmental Daily, 2003. márc. 18.
- Environmental Daily, 2003. febr. 6.
- Az Európai Bizottság sajtóközleménye (2002. dec. 10.). *Emissions Trading: EU Environment Commissioner Margot Wallström welcomes Council agreement as landmark decision for combating climate change.*
- European Environmental Agency (2003): *Annual European Community greenhouse gas inventory 1990-2001 and inventory report*. Technical report no 95. Final draft.
- European Environmental Bureau (Feb 2003): *Environmental Fiscal Reform Campaign Newsletter 5.*
- European Commission Green Paper, *Fiscal Incentives to increase energy efficiency in households and transportation*. 2001.
- Magyar Környezetgazdaságtani Központ (1988): *Magyarország lehetséges részvétele az üvegházhatású gáz kibocsátási engedélyek kereskedelmében.*
- OECD (2002): *Towards International Emissions Trading: Design implications for linkages*. Draft for review.
- Dr. Pálvölgyi Tamás (2000): *Az új évezred környezeti kihívása: az éghajlatváltozás.*

Pavics Lázár, Szabó Zoltán (2002): *Energiaadók és díjak az Európai Unióban, valamint a földgáz árának rendezése Magyarországon*. Kézirat.

Rosenzweig R., Varilek M. and Janssen J., (2002): *The Emerging International Greenhouse Gas Market*, prepared for the Pew Center on Global Climate Change

Szabó Zoltán: *Egységes európai energiaadó jövő januártól*. Lélegzet 2003. április

2206/2000. (IX. 13.) Korm. határozat a klímavédelem magyarországi stratégiájáról.

2045/2003. (III.27.) Korm. határozat az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményben Részes Felek Konferenciájának 1997. évi harmadik ülészakán elfogadott Kiotói Jegyzőkönyvben meghatározott egyes feladatok végrehajtása érdekében tárcaközi bizottság felállításáról.

3rd National Communication, Hungary (2003). Prepared for UNFCCC.

Beliczay Erzsébet, építészmérnök, a Levegő Munkacsoport elnökhelyettese (1075 Budapest, Károly krt. 3/A., Fax: 266-0150, Tel: 4110510, E-mail: beli@zpok.hu)

Szabó Zoltán, közgazdász (Levegő Munkacsoport 1075 Budapest, Károly krt. 3/A., Fax: 266-0150, Tel: 30-3718891, E-mail: zoltan.szabo@levego.hu)